

Функційний аспект комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови

Я. В. Поченюк

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'ячука, м. Рівне, Україна
Corresponding author. E-mail: Yanina2709@ukr.net

Paper received 18.10.19; Accepted for publication 03.11.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-208VII85-10>

Анотація. Статтю присвячено розгляду функційного навантаження комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови (далі – КСК). На основі аналізу наукової літератури виокремлено й описано основні функції іншомовної КСК у навчанні й життєдіяльності особистості. Визначальними у виявленні функцій були структурні складники, змістове наповнення КСК та ієрархічні взаємозв'язки між компонентами. Однією з основних функцій, яка дозволяє вважати КСК окремим видом освітньої компетентності, визначено об'єднувальну. Мотиваційна, регуляційна, стимулювальна, когнітивна, культурологічна, інформаційно-комунікаційна, компенсувальна, інтелектуально-творча, рефлексійна, адаптивна, емоційної регуляції процесу спілкування функції охоплюють різні аспекти складного лінгводидактичного явища КСК.

Ключові слова: компетентнісний підхід, іншомовна комунікативно-стратегічна компетентність, функційне навантаження.

Вступ. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання англійської мови майбутніх учителів зумовлює перегляд мети, результатів та засобів навчання, визначення ключових, предметних компетентностей та їхнього функційного навантаження [1;5]. Оскільки мета мовної освіти полягає у формуванні іншомовної комунікативної компетентності, яка є складним ієрархічним утворенням, то з'ясування функцій, які притаманні кожному складнику, є важливим лінгводидактичним завданням.

Ознайомлення з педагогічними й лінгводидактичними науковими розвідками з проблеми дослідження дозволяє констатувати, що функційний аспект КСК ще не був предметом спеціальних досліджень. Отже, проблема полягає у соціальному замовленні суспільства на формування іншомовної комунікативної компетентності як мети філологічної освіти, дискусійності статусу й структури комунікативно-стратегічної компетентності, невизначеності функційного навантаження КСК в українській лінгводидактиці та нерозробленості методики формування цього важливого складника загальної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Короткий огляд публікацій. Аналіз наукової літератури проводиться за такими напрямками: упровадження компетентнісного підходу та ключові поняття, які пов'язані з цим процесом (А. Андреев, Н. Бібік, В. Болотов, Н. Голуб, І. Зимня, О. Локшина, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.); сутність КСК та її складників (Г. Александрова, В. Баркасі, Л. Бахман, Н. Білоноженко, І. Задорожна, А. Залевська, Г. Каспер, М. Кенел, О. Мисечко, Р. Оксфорд, Т. Олійник, М. Оліяр, Н. Остапенко, А. Палмер, Д. Терещук, Д. Хаймз, Ю. Цепкало, Н. Щерба); структура й функції компетенцій і компетентностей (В. Болотов, М. Головань, І. Зимня, Я.Козлюк, Н.Коряковцева, В.Краєвський, Г.Мешко, Л.Мітіна, О.Оліяр, Дж.Равен, В.Серіков, М. Холодна); структура професійної компетентності вчителя (К. Альбуханова, Т. Баграмов, І. Бех, О. Брискіна, Ю. Запорожцева, І. Зязюн, Л. Карпова, О. Козачинер, О. Котенко, А. Маркова, І. Міщенко, Є. Рибалко, Я. Сікора, В. Слас-

тьонін, Н. Тализіна, Г. Цвелох); функції мови (Ф. Бацевич, А. Загнітко, М. Кочерган, О. Селіванова та ін.). У процесі вивчення теоретичних напрацювань виявлено, що проблема визначення функцій КСК є мало дослідженою в українській лінгводидактиці; засадничими положеннями функційного напряму дослідження КСК мають стати особливості структурних і змістових складників КСК.

Мета статті – на основі аналізу літератури визначити й описати функційне навантаження комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови.

Матеріалом дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців з проблеми дослідження, рекомендаційні документи Ради Європи, результати спостережень за освітнім процесом на факультетах іноземної філології базових університетів України, власний педагогічний досвід. Основні методи дослідження обумовлені специфікою порушеної проблеми: аналіз педагогічної і лінгводидактичної літератури, зіставлення й порівняння, систематизації й узагальнення, описовий.

Результати та їх обговорення. У своїх дослідженнях ми ґрунтуємося на поглядах тих учених, які вважають, що: 1) поняття компетентності містить не тільки когнітивний, операційно-технологічний складники, а й мотиваційний, етичний, соціальний та поведінковий компоненти; передбачає мінімальний досвід застосування компетенції на практиці (В. Краєвський, А. Хуторський); 2) компетентність – інтегрована здатність особистості, набута в процесі навчання, охоплює знання, вміння, навички, досвід, цінності, ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися в процесі конкретної навчальної ситуації (О. Савченко); 3) комунікативна компетентність належить до ключових, що мають особливе значення в житті людини (Н. Голуб); 4) іншомовна комунікативна компетентність – здатність успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого контактів (С. Ніколаєва); 5) професійна компетентність учителя – це сукупність

теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної діяльності (Л. Хоружа); 6) у складі компетентності виокремлюють мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смісловий компоненти, емоційно-вольову регуляцію процесу і результат прояву компетентності (І. Зимня); 7) структура компетентності безпосередньо пов'язана з функціями, серед яких називають мотиваційно-спонукальну, гностичну, діяльнісну, емоційно-вольову, ціннісно-рефлексивну, комунікативну (М. Головань) [4;5;6].

На попередніх етапах нашого дослідження було запропоноване визначення КСК майбутніх учителів англійської мови, яке розуміється нами як складне інтегративне утворення, що об'єднує особистісно й професійно значущі характеристики особистості педагога, сформовані в процесі освітньої діяльності, має як усталені компоненти, притаманні всім типам компетентностей (система цінностей, мотивів, предметні знання, уміння й навички, емоційний і поведінковий компоненти, власний досвід мовленнєвої й професійної діяльності), так і специфічні елементи (володіння англійською мовою, здатність особистості планувати свою мовленнєву діяльність для досягнення комунікативної мети в різних ситуаціях спілкування, добирати й успішно реалізовувати комунікативні стратегії і тактики в різноманітних ситуаціях професійної комунікації; здатність використовувати власний і опосередкований мовленнєвий досвід, спроможність критично оцінювати результати власної і чужої мовленнєвої діяльності). Наше розуміння сутності КСК передбачає наявність функцій, які притаманні всім типам компетентностей, та специфічних, обумовлених особливостями компонентного складу КСК.

Погоджуємося в цілому з поглядами М. Оліяр, яка у своєму дослідженні, присвяченому КСК, визначає функційне навантаження цього виду компетентності [6]. Слід зазначити, що вчений описав функції КСК майбутніх учителів початкових класів, яка має своє специфічне функційне навантаження. Крім того, реалізація загальних функцій в конкретних фахових проявах компетентностей теж має свої особливості. Тому ми переглянули й модифікували перелік функцій відповідно до компонентного складу КСК майбутніх учителів англійської мови з урахуванням Загальноєвропейських Рекомендацій щодо мовної освіти та стану реалізації компетентнісного підходу в освіті України, ієрархії та взаємозв'язків складників КСК, а також функцій мови. Серед функцій мови вчені лінгвісти виокремлюють облігаторні (обов'язкові): комунікативну, пізнавальну, акумулятивну, експресивну, імпресивну, інформаційну, емоційну- та факультативні: контактостановлюючу (фатичну), метамовну (Ф. Бацевич, І. Білодід, А. Загнітко, Ю. Карпенко, О. Селіванова та ін.).

Розглянемо спочатку особливості реалізації функцій, притаманних будь-якій компетентності. Серед них учені виокремлюють *мотиваційну* (мотиваційно-стимулювальну), що відображає внутрішню суб'єктивну значущість цілей і мотивів комунікативно-стратегічної діяльності, суб'єкт - суб'єктних відносин у процесі комунікації; містить особисті й педа-

гогічні цінності, потреби, ідеали й переконання, ставлення, настанови, життєві принципи особистості [6]. Відповідно до особливостей КСК мотивація студента має комплексний характер, у ній взаємопов'язані афективний (емпатичний), особистісний, ініціувальний та інструментальний компоненти мотивації, що знаходить відображення у функціонуванні КСК. Так, Н. Коряковцева вважає, що афективний компонент виявляється у ставленні до мови, яка вивчається, до людей, що спілкуються цією мовою, їх культури та особливостям соціальних норм поведінки [3]. Цей компонент мотивації передбачає певне налаштування студента на спілкування, взаємодію на соціальному й міжкультурному рівнях, на постійне використання нерідної мови в різних цілях, тобто ця функція тісно пов'язана з особистісним компонентом мотивації, на важливості якого неодноразово акцентується увага в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти [1].

Особистісний аспект *мотиваційної функції* означає усвідомлення себе в якості суб'єкта навчальної діяльності. Ініціувальний компонент (самотивація), на нашу думку, є одним із вирішальних мотивів на сучасному етапі розвитку освіти, це здатність брати на себе відповідальність за процес і результат вивчення мови. Інструментальні мотиви відносно до вивчення мови пов'язані з необхідністю знання мови для вирішення конкретних прагматичних завдань. Ця функція орієнтує того, хто вивчає мову, на удосконалення цього виду діяльності. Отже, мотиваційна функція КСК є вагомим, її реалізація забезпечує оволодіння й подальше удосконалення рівня володіння іноземною мовою.

Когнітивна функція КСК визначається залученням того, хто вивчає мову, у процес пізнання, усвідомлення власного прогресу, успіху; отриманням знань не заради знань, а потреби бути компетентним, самоствердження й самореалізації. М. Оліяр вважає, що навчально-пізнавальна функція полягає у здобутті майбутніми педагогами знань про сутність КСК та способи здійснення комунікативної інтеракції зі співрозмовниками, знання про норми й правила здійснення природної комунікації й основ культури мовлення [6]. Зауважимо, що у процесі вивчення іноземної мови важливим є не стільки знання, а можливість застосувати їх у різноманітних навчальних і природних ситуаціях спілкування, які мають бути організовані викладачами на всіх етапах вивчення мови.

Рефлексивна (самооцінна) функція КСК полягає у усвідомленні позитивних і негативних наслідків комунікативно-стратегічної діяльності, іншомовного спілкування, розумінні причин своєї комунікативної поведінки й поведінки партнерів. З цією функцією, вважає М. Оліяр, пов'язані функції *самоаналізу та самооцінки* комунікативної діяльності, *емпатії* (співпереживання співрозмовнику), *адаптаційна* (адаптації до умов ситуації спілкування) [6]. Погоджуємося з поглядами ученого, розглядаємо перераховані функції як аспекти *рефлексивної*, оскільки рефлексія як складний психофізіологічний процес передбачає здійснення самоаналізу, самооцінки та адаптації до умов мовленнєвої ситуації.

Деякі лінгводидакти виокремлюють у компетентностях *функцію цілепокладання*, яка відповідає за усвідомлення студентами своїх особистих потреб у використанні й вивченні іноземної мови; усвідомлення своїх комунікативних можливостей в мові, що вивчається; співвіднесення особистих потреб з пропонуваними цілями навчання в навчальних програмах; формулювання додаткових цілей вивчення мови, встановлення відповідності між комунікативними потребами й навчальними завданнями; формулювання конкретних навчальних завдань [3, с.65]. Ця функція є важливою у процесі виконання самостійної роботи або самостійному вивченні мови. Як бачимо, описується функція тісно пов'язана з мотиваційною та рефлексивною.

Особливо важливою у вивченні іноземної мови вважаємо *діяльнісну* (операційно-дієву – М. Оліяр ; *стратегічну* – С. Ніколаєва) функцію КСК, яка безпосередньо пов'язана із структурою та змістом КСК, зафіксована в назві компетентності. Це комплексна функція, у складі якої розрізняють аналітико-синтетичну (визначення сфери та орієнтування у ситуації спілкування, сприймання інформації – основний прийом – аналіз), функцію продукування мовлення (проектно-конструювальну – основний прийом – синтез); функцію наслідків комунікативної діяльності; функцію контролю та оцінки комунікативних дій; функцію діагностики й коригування власних висловлювань [6, с.14]. У методиці викладання іноземних мов цю функцію називають процесуальною або *стратегічною*, до її завдань входить вибір стратегій та прийомів засвоєння мови й культури, що вивчається, у відповідності до характеру навчального завдання й очікуваних результатів [3, с.65]. Отже, ключовими поняттями в межах стратегічної (діяльнісної) функції КСК є навчальні й комунікативні стратегії. Слід зауважити, що в розумінні й класифікації стратегій серед учених немає однотайності поглядів. У Загальноєвропейських Рекомендаціях стратегії визначено як мовленнєві засоби, які користувач мовою застосовує для мобілізації та балансу своїх ресурсів, активізації вмінь та навичок для того, щоб задовольнити комунікативні потреби у певному контексті та успішно виконати поставлене завдання [1, с.57]. На нашу думку, таке розуміння є правильним стосовно комунікативних стратегій, а не загальних. Нам імпонує думка Н. Коряковцевої, яка виокремлює й чітко розмежує дві групи стратегій – загальнонавчальні (притаманні всім компетентностям) та спеціальні, які стосуються процесу вивчення іноземної мови [3, с.66]. До першої групи вчений зараховує метакогнітивні, навчально-інформаційні та стратегії навчальної співпраці. Вони забезпечують загальні процеси пізнавальної інтелектуальної активності; процеси інформаційно-пізнавальної текстової діяльності, спрямовані на одержання інформації; стратегії навчальної діяльності, спрямовані на соціалізацію, адаптацію студентів, підготовку до роботи в колективі, самореалізацію. Серед спеціальних стратегій вчений називає компенсаторні, лінгвосистематизувальні, когнітивно-концептні (лінгвокультурознавчі), самостійної мовленнєвої практики, самоконтролю й корекції мовних навичок і мовленнєвих умінь, ресурсні, екзаменаційні

тощо [3, с.67]. Як бачимо, наведена класифікація стратегій охоплює усі сфери навчальної й комунікативної діяльності майбутніх учителів англійської мови, відображає тісні взаємозв'язки стратегічної та інших функцій КСК. З усіх назв цієї функції, якими оперує сучасна лінгводидактика, найбільш прийнятною вважаємо стратегічну, нею будемо послуговуватися в подальших наукових розвідках.

Фатична функція КСК конкретизується у функціях стереотипізації чи ритуалізації, рольової ідентифікації суб'єктів спілкування, встановлення та підтримання комунікативної взаємодії. В основу виокремлення названих функцій покладені психологічний, соціолінгвістичний й лінгвокультурологічний аспекти КСК. Фатична функція відповідає за адекватне використання стереотипних мовленнєвих засобів (мовленнєвий етикет країни, мова якої вивчається). Враховуючи вимоги до особистості вчителя, вважаємо, що ця функція впливає на тип відносин між педагогом та учнями, спілкування в певній тональності відповідно до соціальних ролей учасників комунікації.

Одним із складників КСК є афективний, він може впливати на емоційне ставлення до процесу спілкування, зумовлювати емоційний стан співрозмовника. Тому виокремлюємо функції емоційного спмовиявлення педагога, емоційного впливу на співрозмовника, емоційної регуляції процесу спілкування, корекції власного емоційного стану та стану співрозмовника. Усе зазначене вище дозволяє виокремити *емоційну функцію* КСК.

Висновки. Усі розглянуті нами функції КСК ґрунтуються на компонентному складі компетентностей різних типів, хоча їх прояви в КСК мають свою специфіку. Серед особливих функцій, притаманних лише КСК ми виокремили *об'єднувальну та компенсаторну*. Особливий статус цих функцій зумовлюється ієрархічністю зв'язків компонентів іншомовної комунікативної компетентності – мовного, мовленнєвого, лінгвосоціокультурного, стратегічного. Уперше на це звернули увагу українські лінгводидакти. Так, Д. Терещук дійшла висновку, що стратегічна компетентність – з'єднувальна ланка між лінгвосоціокультурною, мовною та мовленнєвою субкомпетентностями в межах комунікативної, що забезпечує комунікативну успішність співрозмовника та максимальну ефективність спілкування [7, с.257]. Оскільки стратегічний компонент КСК об'єднує мовні ресурси оформлення думки, комунікативні стратегії і тактики спілкування, соціокультурні обставини комунікації, то вважаємо за доцільне виокремити *об'єднувальну функцію* КСК.

Особливість прояву компенсаторного складника КСК у процесі вивчення іноземної мови була предметом дослідження Е. Азімова, О. Задорожної, А. Щукіна, С. Ніколаєвої, О. Цепкало, Н. Щерби. Так, О. Задорожна в своєму дослідженні акцентує увагу на компенсативній недостатності рівня володіння мовою та відсутності певного соціального досвіду, [2, с.106]. Це дозволило нам виокремити *компенсаторну функцію* КСК, яка полягає у тому, щоб: 1) компенсувати труднощі у спілкуванні; 2) компенсувати недостатню КК; 3) досягти цілей і завдань спілкування; 4) підвищити ефективність процесу спілкування; 5) запобігти зриву

в спілкуванні; б) краще вивчити мову й отримати мовленнєвий і соціальний досвід спілкування.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що іншомовна комунікативно-стратегічна компетентність майбутніх учителів англійської мови є складним ієрархічним утворенням, структурні елементи якої є базою для виокремлення функцій, що впливають на всі аспекти професійного становлення спеціаліста. Однією з функцій, що дозволяє вважати КСК окремим видом компетентності, є об'єднувальна, за якою стратегічний компонент КСК безпосередньо впливає на формування мовної, мовленнєвої, лінгвокультурологічної компетентностей. Специфічною для КСК май-

бутніх учителів іноземної мови є компенсаторна, яка дозволяє *компенсувати* в процесі спілкування недостатність знання мови, а також мовленнєвого й соціального досвіду спілкування іноземною мовою. Серед загальних функцій, притаманних усім видам компетентностей, але із особливим функційним навантаженням, вважаємо мотиваційну, когнітивну, рефлексивну, стратегічну, фатичну, емоційного впливу.

Перспективними напрямками подальших досліджень комунікативно-стратегічної компетентності вважаємо розроблення методичного супроводу формування КСК майбутніх учителів іноземної мови з урахуванням її функційного навантаження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. д-ра пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Задорожна О. І. Сутність поняття стратегічної компетентності в сучасній лінгводидактиці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота», 2017. Випуск 2 (41). С. 102-108.
3. Коряковцева Н. Ф. Теория обучения иностранным языкам: продуктивные образовательные технологии. М. Изд. центр «Академия», 2010. 192с.
4. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пособие для студентов учеб. заведений. М. : Издат. дом «Академия», 2007. 352 с.
5. Ніколаєва С. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*, 2010. №2. С.11 – 17.
6. Олійр М. П. Теоретико-методологічні засади формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.02 ; 13.00.04. Одеса, 2016. 43 с.
7. Терещук Д. Г. Проблема іншомовних мовленнєвих стратегій та їх класифікацій у методіці навчання іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім.Т. Г. Шевченка / гол. ред. О. М. Носко*. Чернігів: ЧНПУ, 2011. Вип. 92. С. 295-299.

REFERENCES

1. The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment // S. Y. Nikolaieva. Kyiv: Lenvit, 2003. 273 p.
2. Zadorozhna O. I. The essence of the concept of strategic competence in modern linguistics. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Seriiia «Pedahohika. Sotsialna robota», 2017. Vypusk 2 (41). P. 102-108.
3. Koriakovtseva N. F. Foreign language learning theory: productive educational technologies. M. Yzd.tsentr «Akademyia», 2010. 192p.
4. Kraevskiy V. V., Khutorskoi A. V. The basics of learning. Didactics and Methods.: ucheb. posobyie dlia studentov ucheb. zavedenii. M. : Izdat. dom «Akademyia», 2007. 352 s.
5. Nikolaieva S. Aims of foreign language learning in the competence approach. *Inozemni movy*, 2010. №2. P.11 – 17.
6. Oliiar M. P. Theoretical and methodological bases of communicative-strategic competence formation of future primary school teachers: avtoref. dys. d-ra ped. nauk : 13.00.02 ; 13.00.04. Odesa, 2016. 43 p.
7. Tereshchuk D.H. The problem of foreign language strategies and their classifications in the methodology of teaching foreign languages. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im.T.H.Shevchenka / hol.red. O.M.Nosko*. Chernihiv: ChNPU, 2011. Vyp. 92. P. 295-299.

Functional aspect of communicative and strategic competence of future English teachers

Ya. V. Pocheniuk

Abstract. The article is devoted to the consideration of the functional yield of communicative and strategic competence of future English teachers (hereinafter - CSC). On the basis of the scientific literature analysis, the main functions of the foreign-language CSC in the education and life activity of the individual are identified and described. The structural components, subject matter of the CSC, and the hierarchical relationships between the components were determinant. Motivational, regulatory, stimulating, cognitive, cultural, information-communicative, compensatory, intellectually-creative, reflective, adaptive, emotional regulation of the process of communicating functions cover various aspects of the complex lingvodidactic phenomenon of CSC.

Keywords: *competence approach, foreign-language communicative-strategic competence, functional yield.*